SURİYE İÇ SAVAŞI VE ORTADOĞU'DA GÜVENLİK

Suriye iç savaşı ve Irak'taki gelişmeler iç içe geçmiş durumdadır. Geçmişte Lübnan'ın Ortadoğu güvenliği için oynadığı rolü şimdi çok daha geniş bir coğrafyada ve daha etkili bir şekilde Suriye ve Irak oynamaktadır.

Oytun ORHAN

Mart 2011 tarihinde Suriyelilerin özgürlük talepleri ile başlayan halk ayaklanması, rejimin gösterileri şiddet yolu ile bastırması, Suriye'nin jeopolitik önemi nedeniyle çok sayıda ülkenin soruna müdahil olması ve Suriye toplumunun heterojen yapısı gibi faktörlerin etkisiyle kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş tam bir kördüğüm halini almış ve ilk aşamada komşulara yayılma etkisi gösteren Suriye iç savaşı, Ortadoğu güvenliğini giderek artan oranda tehdit etmeye başlamıştır. Diğer taraftan iç savaşın bölgede tetiklediği güvenlik sorunu, Suriye'deki istikrarsızlığı da besler hale gelmiştir. Özellikle Suriye, Irak ve Lübnan'da yaşanan gelişmeler, birbirinden bağımsız değerlendirilemez bir hal almıştır. Suriye iç savaşının Ortadoğu güvenliğine etkisi radikalizm, Şii-Sünni kutuplaşması, sınırların değişmesi, bölgesel rekabet ve vekaleten savaş ile Suriyeli mülteciler ve güvenlik olmak üzere 5 başlık altında incelenebilir.

Radikalizm

Irak işgali, Ortadoğu'da radikal hareketlerin zemin kazanmasına neden olmuştu. Irak'ta çok uzun dönemdir hakim olan güçlü merkezi otoritenin çöküşü ülkede derin bir güç boşluğu doğurmuş ve boşluk başta El Kaide olmak üzere birçok radikal grup tarafından doldurulmaya çalışılmıştı. Irak'ta hakim olan kaotik ortam, söz konusu grupların kendilerine yeni bir mücadele alanı bulmasını sağlamış, dünyanın değişik ülkelerinden insanların radikal gruplar safında savaşmak üzere Irak'a akın etmesine yol açmıştı. El Kaide bağlantılı Irak İslam Devleti bir ara Musul'da İslam Devleti ilan edecek güce dahi ulaşmıştı. ABD'nin askeri varlığı nedeniyle bu grupların gücü kırılsa da etkilerini günümüze kadar korumayı başardılar. Irak İslam Devleti'nin devamı olan Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) örgütünün başta Musul olmak üzere Irak'taki son dönemdeki kazanımları, bu etkinin de sonucudur.

Suriye iç savaşı, söz konusu gruplar açısından yeni bir fırsat yarattı. Daha önce Afganistan, Çeçenistan ve Irak'ta yaşanan süreç, Suriye'de yaşanmaya başladı ve binlerce kişi IŞİD ve Nusra Cephesi gibi cihatçı örgütler safında savaşmak üzere Suriye'ye akın etti. Savaşçılar dünyanın her bölgesinden olmakla birlikte önemli bir kısmı Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden geldi. Suriye rejiminin kontrolü kaybettiği bölgelerde bu örgütler sahip oldukları insan kaynağı, finans gücü, savaş tecrübesi ve ideolojik bağlılık gibi faktörler sayesinde öne çıktı ve özellikle Suriye'nin kuzey cephesinde önemli bir coğrafyayı kontrol eder hale geldi. Bu durum, Ortadoğu ve Suriye'ye komşu ülkelerin güvenliği açısından biri kısa, diğeri uzun vadeli iki tehdit ortaya çıkardı. Kısa vadeli tehdit, Suriye'de güçlenen radikal grupların komşu ülkelere yayılma eğilimi göstermesi oldu. Değişik boyutlarda olsa da her komşu ülke, bu tehdit ile doğrudan karşı karşıyadır. Irak'ta IŞİD örgütünün ilerleyişini Suriye'deki kazanımlarından bağımsız düşünmek imkansızdır. Lübnan'da çok uzun yıllar sonra ardı ardına söz konusu gruplar tarafından intihar saldırıları gerçekleştirilmektedir. IŞİD ve Nusra Cephesi Suriye'de, Türkiye ve Ürdün'e açılan bazı sınır kapılarını kontrol etmektedir. Türk ordusu, IŞİD'in sınır bölgesinde yarattığı istikrarsızlık nedeniyle örgütün mevzilerini iki kez bombalamak zorunda kalmıştır. IŞİD'e bağlı teröristler, Niğde'de bir polis ve bir astsubayı şehit etmiştir. Bu sürecin Ortadoğu'da daha uzun vadede yaratacağı güvenlik tehdidi ise çoğunluğu Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden gelen savaşçıların sahip oldukları tecrübe ve network ile ülkelerine dönecek olmasıdır.

Şii-Sünni Kutuplaşması

Irak işgalinin Ortadoğu'da yarattığı en önemli sonuçlardan biri, bölgede Şii-Sünni kutuplaşmasının derinleşmesi ve yeni bir çatışma dinamiği olarak ortaya çıkmasıdır. Irak'ta yaşanan mezhepsel boyutu güçlü iç savaş, Ortadoğu ülkelerinin müdahil olması ile bölgesel boyut kazanmıştır. Irak'ta iktidarın Şiilere geçişi ile İran'dan başlayıp Lübnan'a uzanan coğrafyayı içeren "Şii Hilali" kavramı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yeni durumu tehdit olarak algılayan ülkeler arasında bir "Sünni blok" doğmuş, taraflar arasında Irak, Lübnan ve Yemen üzerinden yürütülen bir vekaleten savaş yaşanmıştır.

Suriye'de sivil halk ayaklanması, süreç içinde dinsel/mezhepsel boyutu güçlü bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu durum, Irak işgali ile bölgede önemli bir çatışma dinamiği haline gelen "Şii-Sünni" kutuplaşmasını derinleştirmiştir. Bölgedeki neredeyse her aktör kutuplaşmada pozisyon almıştır. Bu durum, her şeyden önce geneli heterojen toplumsal yapıya sahip Ortadoğu ülkelerinin iç toplumsal barışını olumsuz etkilemiştir. Ulusal kimliklerden ziyade mezhepsel kimlik ön plana çıkmış ve aynı ülkenin vatandaşları arasında güven bunalımı yaşanmaya başlamıştır. Ülkelerin dış politika tercihlerini mezhebi referans alarak yapması, içerde farklı grupların devletle sadakat bağını zayıflatmış ve dışlandığını düşünen gruplar, hak arayışı için şiddeti bir yöntem olarak seçmiştir. Irak ve Lübnan'da Sünnilerin silahlanması, Suudi Arabistan'da büyük çaplı olmasa da Şii ayaklanmaları, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Suriye'de sivil halk ayaklanması, süreç içinde dinsel/mezhepsel boyutu güçlü bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu durum, Irak işgali ile bölgede önemli bir çatışma dinamiği haline gelen "Şii-Sünni" kutuplaşmasını derinleştirmiştir.

Sınırların Değişmesi

Suriye'de iç savaşın nasıl sona ereceği ve yeni Suriye'nin nasıl olacağı sorusunu yanıtlamak neredeyse imkansızdır. Ancak her halükarda eski Suriye'ye geri dönülmesinin ve ülkenin güçlü merkezi otorite ile yönetilmesinin zor olduğu söylenebilir. Ortadoğu'da güçlü merkezi otoritenin ortadan kalktığı durumlarda nasıl bir siyasi yapının ortaya çıkabileceğine ilişkin iki örnek olarak Lübnan ve işgal sonrası Irak verilebilir. Her iki ülkede fiili anlamda değişik etnik/dinsel grupların kendi alanlarını kontrol ettiği ve hatta Irak'ta görüldüğü üzere federal bölgelerin olduğu görülmektedir. Suriye iç savaşının dördüncü yılına girdiği şu dönemde de ülkenin fiili anlamda çok kabaca "rejim bölgesi, muhalifler bölgesi ve Kürt bölgesi" şeklinde üçlü bir bölünmeye maruz kaldığı söylenebilir. Bu bölünmeyi daha kritik kılan ise Irak'taki fiili parçalanma ile paralellikler taşıması ve birbirini etkileme/tetikleme eğilimi gösteriyor oluşudur. Suriye'de muhalif bölgesi neredeyse tamamen Sünni çoğunluğun yaşadığı bir alanı kapsamaktadır. Orta Irak'ı kapsayan Sünni bölgeler, fiilen zaten uzun süredir merkezi hükümetin tam kontrol edemediği alanlardı ve son kriz ile beraber Sünni bölgesinin sınırları daha net biçimde ortaya çıkmaya başlamıştır. Suriye'de Kürtler, merkezi hükümetin Kürt yerleşim-

lerinden çekilmesi ile kontrolü sağlamayı ve daha önemlisi dış tehditlere rağmen bunu sürdürmeyi başarmıştır. Gelinen noktada, tek taraflı ve meşruiyeti olmayan bir yapı da olsa Kürt otonom bölgeleri oluşturmayı başarmışlardır. Irak'ta ise Kürtler 1. Körfez Savaşı'ndan bu yana sahip oldukları fiili otonomiyi Irak işgali sonrası yasal zemine oturtmuş ve son Irak krizi bunu bağımsızlığa taşıma imkanını ciddi bir olasılık olarak gündeme getirmiştir. Irak'taki gelişmeler ile birlikte düşünüldüğünde Suriye iç savaşının bölge ülkeleri açısından sınırların yeniden çizilmesine varacak düzeyde bir güvenlik tehdidini ortaya çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Suriye'de rejimin zayıflamasına paralel, varlığını dış desteğe dayandıran farklı merkezkaç kuvvetler oluşmuş ve bu da bölgede vekaleten savaş açısından yeni bir oyun alanı doğurmuştur. Böylece Suriye iç savaşı, hem bölgesel kutuplaşmayı ve vekaleten savaşı derinleştirmiş hem de tersine bölgesel rekabet Suriye'deki istikrarsızlığı beslemiştir.

Bölgesel Rekabet ve Vekaleten Savaş

Lübnan son derece karmaşık etnik ve dinsel toplumsal grupların bir arada yaşadığı bir ülkedir ve bu gruplar arasında tarihsel kökenleri de olan bir güvensizlik söz konusudur. Bu güvensizlik 1975 yılında başlayıp 15 yıl süren iç savaş ile kökleşmiştir. Bunun yanı sıra, ülke zayıf merkezi otorite ile yönetilmektedir. Bu nedenle, kendini güvende hissetmeyen toplumsal gruplar bir dış gücün korumasına ihtiyaç duymaktadır. Bu durumun iki önemli sonucu vardır. Birincisi ülke sürekli olarak dış etkiye açık kalmakta ve bölgesel aktörlerin rekabet alanlarından biri haline gelmektedir. İkincisi ülkede istikrar ve güvenlik çok kırılgan bir hal almaktadır. Bu nedenle, Lübnan Ortadoğu'ya istikrarsızlık ihraç etme potansiyeli nedeniyle her zaman bölge güvenliği için önemli bir ülke olmuştur. İşgal, benzer bir durumu Irak ve iç savaş da Suriye için doğurmuştur. Suriye'de rejimin zayıflamasına paralel, varlığını dış desteğe dayandıran farklı merkezkaç kuvvetler oluşmuş ve bu da bölgede vekaleten savaş açısından yeni bir oyun alanı doğurmuştur. Böylece Suriye iç savaşı, hem bölgesel kutuplaşmayı ve vekaleten savaşı derinleştirmiş hem de tersine bölgesel rekabet Suriye'deki istikrarsızlığı beslemiştir. Dolayısıyla Lübnan ve Irak'tan sonra Suriye de Ortadoğu güvenliği açısından yeni ve daha büyük bir sorun alanı olarak ortaya çıkmış durumdadır.

Suriyeli Mülteciler ve Güvenlik

Suriye krizini önemli kılan unsurlardan biri insani boyuttur. İç savaş nedeniyle 3 milyonun üzerinde Suriyeli, ülke dışına göç etmek durumda kalmıştır. Mültecilerin büyük çoğunluğuna Suriye'nin dört komşu ülkesi Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye ve Irak Kürt Bölgesi, imkanları itibarıyla nispeten daha az risk altında olsa da ekonomik olarak zayıf, kaynakları sınırlı, hassas siyasal ve toplumsal yapıya sahip Lübnan ve Ürdün için mülteciler giderek bir güvenlik sorununa dönüşmektedir.

Suriye'de istikrarsızlığın sürmesi, yeni göç dalgaları ihtimalini güçlendirmektedir. Özellikle Şam'da çatışmaların yoğunlaşması zaten büyük baskı altında olan Ürdün ve Lübnan'a doğru kitlesel göç yaşanmasına neden olacaktır. Dört komşu ülkedeki yerel halk arasında mültecilere yönelik söylemsel tepki düzeyinde kalan bir kızgınlık gözlemlenmektedir. Bu ortam, her an sosyal bir patlamaya dönüşme ihtimalini içinde barındırmaktadır. Göç edenlerin büyük çoğunluğunun Sünni olması, özellikle Lübnan gibi etnik/mezhepsel ayrıma dayalı toplumsal ve siyasal yapıya sahip ülkelerde gerilimi tırmandırmaktadır. Güvenlik açısından en önemli konulardan biri de mültecilerin yaşam koşullarının özellikle Lübnan ve Ürdün'de son derece kötü olmasıdır. Bu durum, mülteci kamplarında ve kamp dışında yaşayan Suriyelilerin bölgede istikrarsızlık çıkarma potansiyeline sahip güçler açısından kaynak olarak kullanılması riskini beraberinde getirmektedir. Filistin mülteci kamplarının uzun yıllardır Ortadoğu güvenliği açısından oynadığı rol, örnek olarak gösterilebilir.

Suriye iç savaşı ve Irak'taki gelişmeler iç içe geçmiş durumdadır. Geçmişte Lübnan'ın Ortadoğu güvenliği için oynadığı rolü şimdi çok daha geniş bir coğrafyada ve daha etkili bir şekilde Suriye ve Irak oynamaktadır. İki ülke de kısa ve orta vadede sorunları aşmaktan ziyade artan bir istikrarsızlık ile karşı karşıya kalacak gibidir. Dolayısıyla yayılma etkisi ile öncelikle komşu ülkelerin ama genelde Ortadoğu güvenliğinin uzunca bir süre tehdit altında olduğu söylenebilir.

Araştırmacı, ORSAM